

Студенти педагогічних навчальних закладів Харківщини 1920-х – 1930-х рр.: аналіз чисельності та соціального складу

Комарницький Олександр Борисович

У статті аналізується чисельність та соціальний склад студентства педагогічних навчальних закладів Харківщини. Зокрема, показано, як позначилися на чисельності студентства так звані «чистки». Автор доводить, що у студентському середовищі в першій половині 1920-х рр. робітничо-селянський і партійно-комсомольський прошарки були незначними. Їх зростання спостерігається з другої половини десятиліття, а домінування відбудеться в 1930-х рр. За національністю більшість студентства становили українці, а за статтю – жінки.

Ключові слова: студенти, вищі навчальні заклади, соціальні чистки, Харківщина.

1920-1930-ті рр. більшовики особливу увагу звернули на виховання нового типу учителя, здатного слухняно виконувати вказівки і стати в майбутньому «будівником соціалізму» в країні. Для реалізації цієї програми влада взяла рішучий курс на пролетаризацію вищої школи, складовою частиною якого було «поліпшення» соціального складу студентства, зокрема педагогічних навчальних закладів Харківщини, особливо Харківського ІНО, який успадував студентський склад від «буржуазного» університету. Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробила О.Л.Рябченко [26; 27], яка спеціально вивчала студентство радянської України зазначеного часу, а також автори колективних праць, які присвячені історії педагогічної освіти Харківщини [23], [24], [30]. Тим не менш, ряд аспектів потребують подальших досліджень. Зокрема, у цій статті покажемо хід виконання планів прийому молоді до вишів, згадаємо кампанії так званих «чисток», схарактеризуємо чисельність, партійний, соціальний, національний та статевий склад студентів Харківщини.

У досліджуваній нами період провідним суспільним і політичним принципом у відборі учительських кадрів був класовий підхід. У першій половині 1920-х рр. широко використовувалася система відряджень на навчання партійними, комсомольськими, профспілковими, військовими організаціями, комітетами незможних селян. Такі зміни диктувались «необхідністю завоювати вищу школу політично і виврати остаточно з рук класових ворогів Пролетарської Держави» [12, арк. 3], не допустити у стіни вишів «небажаний» елемент. Так, у Харківському ІНО у 1921 р. на факультеті професійної освіти до колоквиуму допустили 502 особи, з яких 402 були з відрядженнями (зарахували – 222)

[30, с. 329]. У 1923 р. на 770 місць заяви про вступ подали 339 відряджених осіб [41, арк. 115]. Заклад поповнювали представники різних регіонів УСРР. Так, для молоді Житомирського округу на 1925-1926 н.р. у Харківському ІНО виділили 2 місця [25]. Така система зберігалася до 1926 року, коли було запроваджено прийом на підставі конкурсних екзаменів, хоча класовий принцип комплектування студентських контингентів зберігався і в наступні роки.

3 року в рік плани прийому не виконувалися. Так, у 1921 р. з 635 місць заповненими були лише 266, у 1922 р. – відповідно 1000 і 354, у 1923 р. – 770 і 345, у 1925 р. – 770 і 405 [27, с. 74; 41, арк. 115; 44, арк. 27], у 1926 р. – 720 і 374, у 1927 р. – 720 і 400, у 1929 р. – 720 і 699 [30, с. 332; 44, арк. 55; 48]. Це ж було властиве й іншим ІНО. Однією із головних причин недоборів була їхня не престижність серед «пролетарського» елемента.

Окремі джерела свідчать про результати наборів студентів до педтехнікумів. Наприклад, у 1925 р. Харківський педтехнікум ім. Г.С.Сковороди поповнили 48 студентів [32, арк. 236], а у 1927 р. – 85 [36, арк. 25]. У Красноградський педтехнікум у 1927 р. вступило 158 осіб, у 1929 р. – 187, у Вовчанський – відповідно 79 і 84, Ізюмський – 55 і 82, Куп'янський – 44 і 84 [36, арк. 23-25; 37, арк. 1-2].

Абітурієнти мали низький рівень підготовки. У 1921 р. в Харківський ІНО вступили 20 осіб, що не мали середньої освіти [27, с. 74]. У 1926 р. набрали 374 першокурсники, з яких 146 були випускниками робітфаків, 111 – профшкіл, у 1927 р. – відповідно 325, 62 і 104 [44, арк. 55]. Із 50 абітурієнтів Харківського педтехнікуму ім. Г.С.Сковороди профшколу закінчили 12 осіб, 7-річну трудову школу – 26, дореволюційну середню школу – 4, здобули домашню освіту – 8. Таким чином, лише 32% абітурієнтів вступали з необхідною освітою [32, арк. 236]. У зв'язку з цим у вишах змушені були створювати окремі групи, у яких ряд першокурсників змушені були у стислі терміни поповнювати прогалини у знаннях.

У 1930-ті рр. практикували мобілізацію на навчання комуністів і комсомольців. Так, у 1934 р. відповідно до постанови бюро ЦКЛКСМУ «Про набір комсомольців в медичні і педагогічні виші» у педвиші передбачалося відрядити 2050 членів ЛКСМУ, зокрема, до Харківської області – 400 [22, с. 10]. Подібне мало місце і в наступному році, коли партійні органи, щоби забезпечити прийом «партійного і комсомольського» ядра, на навчання у Харківському педінституті із заводів ХЕМЗ, ХПЗ, ХТЗ, «Серп і молот» мобілізували 67 комуністів [1, с. 50]. Акти мобілізаційного характеру оприлюднювали і органи державної влади. Так, 8 травня 1934 р. вийшов наказ №242 наркома освіти УСРР В.П.Затонського про мобілізацію на навчання у педвиші 1,5 тис. учителів, які здобули освіту в обсязі педтехнікумів [22, с. 17]. Зокрема, Харківська область мала мобілізувати 320 осіб (до харківських держуніверситету і лінгвістичного інституту – по 30, педагогічно-інструкторського інституту – 100, Полтавського педінституту – 75, Луганського – 40, Лубенського – 40, Кременчуцького – 20) [13, арк. 126].

Як і в попереднє десятиліття, у педвишах мали місце недобори. Катастрофічна ситуація із набором абітурієнтів склалася у 1933 р. 8 серпня того року член колегії НКО УСРР Моїсєєв сигналізував у ЦК ЛКСМУ, що до Харківського педінституту на 270 місць абітурієнти подали лише 19 заяв [46, арк. 15]. До кінця місяця становище певною мірою вдалося поліпшити (було

зараховано 180 першокурсників). У 1930 р. до Харківського ІПО вдалося набрати 370 осіб, у 1931 р. – 551, Харківського фізико-хіміко-математичного інституту – у 1930 р. – 254. У 1937 р. у педінститут планували набрати 360 першокурсників, у 1938 р. – 210 [24, с. 102-103; 38, арк. 23; 39, арк. 49; 46, арк. 15], в учительський інститут – відповідно 270 і 150 [45, арк. 18], інститут іноземних мов – 240 і 280 [45, арк. 19]. У Харківському педтехнікумі інструкторів політехнічної освіти у 1931 р. на 210 місць зарахували 92 студенти [6, арк. 20].

У міжвоєнний період мали місце кампанії так званих «чисток» студентів, які за своїм соціальним походженням не мали довіри з боку існуючого режиму. У 1921-1922 н.р. з вишу відрахували 100 студентів [30, с. 332]. У 1923-1924 н.р. внаслідок чисток виш покинули 22% студентів [28]. 29 серпня 1924 р. на засіданні Центральної комісії визначили, що з педагогічних ВНЗ мали відрахувати 12% студентів (з Київського і Харківського ІНО – по 15%) [42, арк. 9]. План перевиконали і з столичного вишу «вичистили» 178 студентів (17,6%) [43, арк. 128]. У 1929 р. цей заклад покинули 28 «соціально-чужих» студентів [17].

У 1930-ті рр., на відміну від попереднього десятиліття, масових відрахувань студентів за приховування соціального походження не було.

Таблиця №1

Дані про деяких студентів педагогічних навчальних закладів Харківщини, відрахованих у 1930-ті рр. за приховування свого соціального походження

Прізвище, ім'я, по батькові	Навчальний заклад	Рік	За що відраховували
Бабков К.І. [3, арк. 9]	Харківський ІНО	1931	«Соціально-ворожий елемент»
Десятун П.П. [11, арк. 2]	Харківський інститут лінгвістичної освіти	1936	Батько був куркулем, займався торгівлею, використовував найману працю
Заїка І.С. [2, арк. 17]	Харківський ІНО	1931	Батько був куркулем, позбавлений волі на 2 роки з конфіскацією майна
Заїчко М.Р. [2, арк. 31]	Харківський ІСВ	1931	«Соціально-ворожий елемент», заарештований ДПУ
Кашепала Р.Х. [11, арк. 2]	Харківський інститут лінгвістичної освіти	1936	Батько займався мануфактурною торгівлею
Кулик [9, арк. 8]	Ізюмський педтехнікум	1934	Батько був поміщиком
Матищук В.В. [4, арк. 110]	Харківський педінститут	1934	Приховання свого соціального походження
Новохацький А.	Харківський інститут лінгвістичної освіти	1936	Батько був куркулем: мав водяний млин, 2 коней, корову, використовував найману працю
Новохацький О. [11, арк. 4]			
Онокало М.Ф. [5, арк. 56]	Харківський педінститут	1933	Батька було розкуркулено і виспано як «політично-ворожий елемент» за межі УСРР

Пилипейко С.О.	Харківський інститут лінгвістичної освіти	1936	Батько був дворянином, служив у поліції наглядачем. Сам студент мав зв'язки з УАПЦ
Френкель [11, арк. 2]	Харківський інститут лінгвістичної освіти	1936	Батько до революції займався перекупкою і продажем коней, після революції і до 1925 р. – перекупкою контрабанди з Польщі
Шелімов [18]	Харківський ІСВ	1931	Батько до 1917 р. мав 200 га землі. До інституту вступив із сфальсифікованими документами «колгоспника». Однак під час сфабрикованої справи «промислової партії» підтримав останню, за що і був виключений із вишу
Ялі Л.С. [2, арк. 22]	Харківський ІСВ	1931	Батько був позбавлений виборчих прав

Виявляючи «класову пильність», до дирекцій навчальних закладів зверталися з відповідними листами місцеві органи влади, партійні та комсомольські організації. Так, після звернення Москаленського осередку ЛКСМУ 30 листопада 1931 р. наказом директора відрахували студента Харківського ІНО І.С.Заїку [33, арк. 17].

Частина відрахованих студентів згодом поновили у їхніх правах. Так, студенти Харківського ІНО після перевірки 1924-1925 н.р. подали 143 апеляції, з яких 32 відновили у їхніх правах повністю, 21 – умовно [43, арк. 128]. У наступні роки відраховані студенти продовжували звертатися по допомогу до Центральної комісії зі студентських справах при НКО УСРР, яка мала право скасовувати постанови вишів про відрахування. Наприклад, права відновили студентам ІНО А.Співакову [33, арк. 250] і Богданову [34, арк. 178зв.]. Коли комісія підтверджувала рішення про відрахування, молодь зверталася з відповідними проханнями до правління вишів, які, як правило їх відхиляли. Наприклад, у жовтні 1925 р. правління ІНО не підтримало заяви Епштейн, Лебединського [34, арк. 178зв.], С.Гуревич [34, арк. 190зв.], Л.Копелевича і Р.Шпіллера [33, арк. 230зв.]. Траплялося, що рішення цієї комісії не сприймала студентська більшість. Зокрема, у Харківському ІНО конфлікт спричинила справа студентки К.Уманської, яка після того як її «вичистили» (донька спекулянта) вийшла заміж за командира Червоної армії, подала апеляцію до НКО і як дружина командира була поновлена у правах. Студенти на загальних зборах «винесли протести, бо Уманська ворожа [їм] не лише своїм соціальним станом, а й своєю психологією» [17].

Кількісний склад студентства не був сталим. У Харківському ІНО у 1921-1922 н.р. навчалися 1500 студентів, у першому триместрі 1923-1924 н.р. – 1680, другому – 1715, у першому триместрі 1924-1925 н.р. – 1859, у другому – 1664 [19, с. 22-23; 26, с. 74; 29, с. 17; 33, арк. 227; 43, арк. 128], у першому триместрі 1925-1926 н.р. – 1914, у другому – 2061, у другому триместрі 1926-1927 н.р. – 1729, у першому триместрі 1927-1928 н.р. – 1697, у другому – 1780, у першому

триместрі 1929-1930 н.р. – 1918, у другому – 2220 [15, с. 211; 20, с. 37; 23, с. 20; 27, с. 101; 29, с. 18; 30, с. 331, 332; 36, арк. 9; 37, арк. 10; 44, арк. 53].

Педтехнікуми Харківщини були не великими і, переважно, у перші роки свого існування чисельність їх учнів не перевищували 200 осіб (див. табл. №2).

Таблиця №2 [14, с. 101; 15, с. 208-210; 20, с. 39; 31, арк. 146зв., 177зв.; 32, арк. 13зв., 233; 35, арк. 121; 36, арк. 23-25; 37, арк. 1-2; 44, арк. 56]

Дані про чисельність студентів педтехнікумів Харківщини у другій половині 1920-х рр.

Назва педтехнікумів	Навчальні роки									
	1925-1926 н.р.		1926-1927 н.р.		1927-1928 н.р.		1928-1929 н.р.		1929-1930 н.р.	
	Вересень-грудень	Січень-серпень	Вересень-грудень	Січень-серпень	Вересень-грудень	Січень-серпень	Вересень-грудень	Січень-серпень	Вересень-грудень	Січень-серпень
Вовчанський	141	*	*	215	184	183	*	*	304	
Ізюмський	103	*	*	119	116	*	*	*	182	
Красноградський	80	*	*		132	*	*	*	454	
Куп'янський	130	*	*	128	123	*	*	*	202	
Харківський	195 (на початку н.р.), 172 (у грудні)	*	194	194	194	178	*	*	*	*
Харківський єврейський	127	135	*	*	*	*	*	*	*	*

*Даних не виявлено

Що стосується 30-х рр., то, на жаль, маємо не повні дані. Так, у 1930-1931 н.р. в Харківському ІПО було 845 студентів [37, арк. 4], в ІСВ – 1108 [37, арк. 5]. На 1 жовтня 1931 р. в ІПО налічувалося 789 студентів [38, арк. 25], в ІНО – 955 [38, арк. 84]. У Харківському педінституті на 1 вересня 1933 р. студіювали 568 хлопців і дівчат [39, арк. 49], у 1935 р. – 939 [47, арк. 180].

Окремі документи свідчать про чисельність студентства педтехнікумів. Зокрема, в 1930-1931 н.р. Красноградський педтехнікум мав 538 студентів, Вовчанський – 452 [37, арк. 2], Ізюмський – 351, Куп'янський – 332 [37, арк. 1]. У Харківському педтехнікумі інструкторів політехнічної освіти на 1 січня 1931 р.

студіювали 62 студенти, на 1 січня 1932 р. – 149 [6, арк. 20], на початку 1932-1933 н.р. – 109 [6, арк. 43], на 1 травня 1933 р. – 125 [7, арк. 43зв.], на 1 липня 1934 р. – 135 [8, арк. 24], у 1934-1935 н.р. – 157 [10, арк.28].

Значна увага приділялася росту в середовищі студентів кількості комуністів та комсомольців, зважаючи на вагому роль партійно-комсомольського прошарку у процесі ідеологізації навчального процесу. Якщо, у 1925-1926 н.р. Харківський ІНО мав лише 102 комуністи (6,1%) і 79 комсомольців (4,7%) [34, арк. 181], то через 10 років, у 1935 р., у Харківському педінституті 7,5% студентів були комуністами, 48,9% – комсомольцями [47, арк. 180]. У педтехнікумах значно вищим був відсоток комсомольців. Зокрема, у 1925-1926 н.р. у Харківському педтехнікумі навчалося 5 комуністів (2,9%) і 90 комсомольців (52,3%) [32, арк. 234], Красноградському – 12 комсомольців (15%) [32, арк. 121]. У Харківському педтехнікумі інструкторів політехнічної освіти восени 1932 р. питома вага комуністів і комсомольців становила відповідно 0,9% і 54,1% [6, арк. 43зв.], на 1 травня 1933 р. – 0,8% і 35,2% [7, арк. 42зв.], на 1 липня 1934 р. – 5,2% і 31,8% [8, арк. 24зв.], навесні 1935 р. – 2,5% і 36,3% [10, арк. 29].

До кінця 20-х рр. поступово зріс відсоток робітників і селян, після зменшення їх кількості у середині десятиліття. Так, у Харківському ІНО в 1922-1923 н.р. перших було 14,1%, селян – 19,6% [16, с. 7], у 1923-1924 н.р. – відповідно 8% і 6,4% [23, с. 20], у 1924-1925 н.р. – 7,3% і 8,4% [34, арк. 181], у 1929-1930 н.р. – 26,3% і 25,1% [23, с. 20]. У Харківському педінституті в 1935 р. робітники і селяни вже домінували: перші з них становили 26,1%, селяни – 32,2%, трудова інтелігенція і службовці – 39,9% [47, арк. 180]. Значно вищим відсоток робітників та селян був у педтехнікумах. Наприклад, у Красноградському педтехнікумі у 1925-1926 н.р. робітників було 8,8%, селян – 77,5% [34, арк. 121]. У Харківському педтехнікумі інструкторів політехнічної освіти в 1932-1933 н.р. навчалися 17,4% робітників, 42,2% селян, 33,9% «трудова інтелігенція і службовці» [6, арк. 43зв.], у 1933-1934 н.р. – відповідно 17,7%, 64,4%, 8,1% [8, арк. 24зв.], у 1934-1935 н.р. – 25,5%, 70,1%, 4,4% [10, арк. 29].

За національним складом більшість студентства становили українці. У Харківському ІНО в 1924-1925 н.р. їх було 44,3%; росіяни – 21,6% [34, арк. 181], у Харківському педтехнікумі ім. Г.С.Сковороди – у 1925-1926 н.р. – відповідно 90,1%; 4,7%; 2,9% [32, арк. 234], Харківському педтехнікумі інструкторів політехнічної освіти – у 1931-1932 н.р. – 69,1%; 20,1%; 10,7% [6, арк. 20]; на 1 травня 1933 р. – 71,2%; 22,4%; 5,6% [7, арк. 42зв.].

За статтю у педвишах Харківщини домінували жінки, на відміну від інших закладів УСРР, де переважали чоловіки. Так, у Харківському ІНО у 1922-1923 н.р. вони становили 60,7% [16, с. 6], на 1 січня 1925 р. – 56,9% [19, с. 22-23]. Винятком з правил був початок січня 1927 р.: тоді чоловіків було 913, жінок – 816 [20, с. 37]. У 1925-1926 н.р. у Харківському педтехнікумі ім. Г.С.Сковороди чоловіки становили 50 осіб, жінки – 122 [32, арк. 234], у Харківському єврейському педтехнікумі імені Жовтневої революції – відповідно 20 і 107 [32, арк. 13зв.], Красноградському – 22 і 58 [35, арк. 121]. На 1 січня 1927 р. у Вовчанському педтехнікумі нараховувалося 71 чоловік, 144 жінки, Ізюмському – відповідно 43 і 76, Красноградському – 80 і 122, Куп'янському – 39 і 89, Харківському ім. Г.С.Сковороди – 79 і 115 [20, с. 39]. У Харківському педтехнікумі інструкторів

політехнічної освіти на 1 січня 1932 р. серед студентів чоловіки становили 88 осіб, жінки – 61 [6, арк. 20], у 1932-1933 н.р. – відповідно 63 і 46 [6, арк. 43зв.], 1 травня 1933 р. – 74 і 51 [7, арк. 42зв.], у 1933-1934 н.р. – 74 і 61 [8, арк. 24зв.], у 1934-1935 н.р. – 86 і 71 [10, арк. 29].

Таким чином, у педагогічних навчальних закладах Харківщини значна увага приділялася формуванню студентського складу, в основі якого був класовий підхід. Аналіз наявних джерел показує, що плани прийому не виконувалися. У цей період мали місце кампанії «чисток» студентів, яких здебільшого відраховували за приховування соціального походження. Це, у свою чергу, позначалося на чисельності студентства. Кількісний склад молоді не був сталим і постійно змінювався. У студентському середовищі у першій половині 1920-х рр. робітничо-селянський і партійно-комсомольський прошарки були незначними, натомість з другої половини десятиліття вони почали зростати, а в 1930-х рр. вже домінували. За національним складом більшість студентства становили українці, а за статевим – жінки.

Примітки

1. *Бистров М.А.* Керівна роль КП(б)У у галузі вищої освіти в період будівництва соціалізму (1917-1937 рр.) / М.А.Бистров. – Харків: Вища шк., 1974. – 144 с.
2. Відомчий архів Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди (ВА ХНПУ ім. Г.С.Сковороди). – Ф.Р. 1427. – Оп.1. – Спр.4.
3. ВА ХНПУ ім. Г.С.Сковороди. – Ф.Р. 1427. – Оп.1. – Спр.5.
4. ВА ХНПУ ім. Г.С.Сковороди. – Ф.Р. 4293. – Оп.1. – Спр.4.
5. ВА ХНПУ ім. Г.С.Сковороди. – Ф.Р. 4293. – Оп.1. – Спр.9.
6. Державний архів Харківської області (Держархів Харківської обл.). – Ф.Р.1431. – Оп.1. – Спр.5.
7. Держархів Харківської обл. – Ф.Р.1431. – Оп.1. – Спр.8.
8. Держархів Харківської обл. – Ф.Р.1431. – Оп.1. – Спр.19.
9. Держархів Харківської обл. – Ф.Р.1431. – Оп.1. – Спр.21.
10. Держархів Харківської обл. – Ф.Р.1431. – Оп.1. – Спр.27.
11. Держархів Харківської обл. – Ф.Р.1780. – Оп.2. – Спр.2.
12. Державний архів Хмельницької області (Держархів Хмельницької обл.). – Ф.П.1. – Оп.1. – Спр.12.
13. Держархів Хмельницької обл. – Ф.Р.302. – Оп.1. – Спр.1839.
14. *Звігальський Я.* Професійна освіта на Україні / Я.Звігальський, М.Іванов. – Б.м., б.в., 1927. – 410 с.
15. *Зотін М.* Педагогічна освіта на Україні / М.Зотін. – Харків: Держ. вид-во Укр., 1926. – 216 с.
16. *Зузик Д.* Итоги анонимной переписи студенчества г. Харькова / Д.Зузик // Студент революции. – Харьков, 1923. – №7-8. – С.5-12.
17. *К-н О.* Ворог напирас. До чистки вишів (ХІНО) / О.К-н // Там само. – 1929. – №4. – С.49.

18. *Кравченко К.* Галерея ворогів / К.Кравченко // Там само. – 1931. – №5. – С.25.
19. Народня освіта України на 1 січня 1925 р. Установи професійної та політичної освіти // Статистика України. – №76. – Серія VII. Статистика народньої освіти. – Вип.ІІ. – Т.V. – Харків: ЦСУ УСРР, 1926. – 94 с.
20. Народня освіта України. Установи професійної та політичної освіти на 1 січня 1927 р. // Статистика України. – Серія VII. Статистика народньої освіти. – Вип.2. – Т.VIII. – №152. – Харків: ЦСУ УСРР, 1929. – 66 с.
21. Правила і програми для вступу до інститутів, технікумів та робфаків УСРР на 1929/30 академічний рік / НКО УСРР. – Б.м.: Пролетарий, б.р. – 72 с.
22. Правила прийому до вишів (держ. університетів, педінститутів, робфаків та педтехнікумів НКО УСРР) на 1934-35 навч. рік / НКО УСРР, управління підготовки вчителів. – Харків: Рад. шк., 1934. – 115 с.
23. *Прокопенко И.Ф.* Подготовка учительских кадров в Харькове в советский период: концептуальные подходы, практический опыт: учеб. пособ. по спецкурсу / И.Ф.Прокопенко, Д.А.Кочат, А.Н.Микитюк. – Харьков: Изд-во Харк. гос. пед. ин-та им. Г.С.Сковороды, 1992. – 92 с.
24. Розвиток народної освіти і педагогічної науки на Харківщині: моногр. / [редкол.: І.Ф.Прокопенко (гол.), В.І.Євдокимов, В.В.Корнілов; авт. кол.: В.І.Євдокимов та ін.]. – Харків: Харк. держ. пед. ін-т ім. Г.С.Сковороди, 1992. – 334 с.
25. Розподіл місць для комсомолу в ВУЗи й робітфаки // Юнацька правда. – Житомир, 1925. – 26 квітня. – Ч.27-28 (79-80). – С.8; 1925. – 23 липня. – Ч.47 (99). – С.4.
26. *Рябченко О.* Студенти радянської України 1920-1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації: монограф. / Ольга Рябченко. – Х.: ХНАМГ, 2012. – 456 с.
27. *Рябченко О.Л.* Харківський інститут народної освіти ім. О.О.Потебні (1921-1930 рр.) / О.Л.Рябченко. – Харків: Харків. держ. академія міськ. госп., 2000. – 214 с.
28. *Середа А.* Итоги социально-академической проверки Вузов и нового приема в харьковские вузы / А.Середа // Студент революції. – 1924. – №8-9. – С.10.
29. Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С.Сковороди / [за ред. академ. І.Ф.Прокопенка]. – Харків: ОВС, 2001. – 176 с.
30. Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна за 200 років / [авт. кол.: В.С.Бакіров, В.М.Духопляников, Б.П.Зайцев та ін.]. – Харків: Фоліо, 2004. – 750 с.
31. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). – Ф.166. – Оп.5. – Спр.263.
32. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.5. – Спр.264.
33. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.5. – Спр.566.
34. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.5. – Спр.567.
35. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.5. – Спр.573.

36. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.7. – Спр.328.
37. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.9. – Спр.1819.
38. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.10. – Спр.909.
39. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.11. – Спр.329.
40. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1467.
41. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1776.
42. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1854.
43. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2010.
44. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2646.
45. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.6860.
46. ЦДАГО України. – Ф.7. – Оп.1. – Спр.906.
47. ЦДАГО України. – Ф.7. – Оп.1. – Спр.1249.
48. Чому тане новий набір? // Студент революції. – 1930. – №5. – С.14.

Комарницький А.Б. Студенты педагогических учебных заведений Харьковщины 1920-х – 1930-х гг.: анализ численности и социального состава

В статті аналізується численність і соціальний склад студентства педагогических учебных заведений Харьковщины. В частности, показано, как сказались на численности студенчества так называемые «чистки». Автор доказывает, что в студенческой среде в первой половине 1920-х гг. рабоче-крестьянский и партийно-комсомольский слои были незначительными. Их рост наблюдается со второй половины десятилетия, а доминирование состоится в 1930-х гг. По национальности большинство студенчества составляли украинцы, а по половому признаку – женщины.

Ключевые слова: студенты, высшие учебные заведения, социальные чистки, Харьковщина.

Komarnitskyi O. The students of pedagogical educational establishments of Kharkiv of 1920th – 193: analysis of quantity and social structure

The article analyzes the size and social composition of the student in pedagogical educational establishments of Kharkiv. In particular, it is shown as the number of students affected the so-called “cleansing.” The author argues that among students in the first half of the 1920s. workers’ and Peasants party and Komsomol layers were minor. Their growth observed since the second half of the decade and will dominance in the 1930s. The national composition of most of the students were Ukrainian, and gender - women.

Keywords: students, universities, social cleansing, Kharkiv.

**Одеса і Новоросійський університет
в метричних книгах: історико-джерелознавчий аспект**

Левченко Валерій Валерійович

*Если число сотрудников превысило тысячу,
учреждение замыкается на себя,
а внешний мир становится понятием иллюзорным.
Сіріл Норткот Паркінсон [7]*

У статті на підґрунті архівних джерел розглянута тема взаємодії Новоросійського університету і міста, зокрема, на прикладі метричних книг Олександрівської церкви Новоросійського університету показано сталі взаємини між університетом і містом в Одесі в другій половині XIX – на початку XX століття.

Імператорський Новоросійський університет (1865–1920), так само як й інші університети Російської імперії, є виключенням серед багатьох державних й офіційних закладів і установ, на який не розповсюджується висновок британського вченого С. Паркінсона¹[21]. Тобто впродовж всієї його історії діяльність вишу не була замкнена на собі, а зовнішній світ не став для нього ілюзорним. Весь час свого існування Новоросійський університет жив повсякденним життям, яке було притаманне оточуючому суспільству як на локальному (міському), так і глобальному (імперському) рівнях.

У деяких пересічних громадян існує стереотип, що університет як заклад найвищого рівня у системі освіти – це ідеальна у всіх розуміннях установа, суто академічного (замкненого) типу, інфраструктура якої є чітко налагодженим механізмом, а її внутрішній світ є бездоганим. Пересічний мешканець вважає, що представники вищої школи живуть тільки думками щодо освіти і науки, а їх розмови і зацікавлення зосереджені навколо наукових тем, що вони підтримують організаторські здібності тих, хто проявив високі ділові якості на початкових етапах діяльності, що вони вибирають своїх очільників з тих, хто має високий авторитет на підґрунті наукових і організаторських досягнень, а найрозумніші з цих обраних згодом займають більш вищі адміністративні посади в академічній інфраструктурі тощо. Все це бравурно стверджується, або принаймні чітко простежується, у багатьох працях, присвячених історії життя окремих науковців, діяльності окремих вишів або в цілому історії вищої освіти. Для тих же, хто хоч трохи знайомий з функціонуванням будь-якої офіційної установи або закладу, де в процесі діяльності відіграють важливу

¹ Паркінсон Сіріл Норткот (1909–1993) – британський історик, письменник, журналіст, біограф, автор праць з проблем історії, бізнесу, менеджменту та політології